

# ŽVILGIS Į VYDŪNO KULTŪROS FILOSOFIJĄ

Panenteistinio pobūdžio Vydūno filosofija grindžiama iš senosios indų filosofijos vedantos<sup>1</sup> sistemos perimta būties, o kartu ir žmogaus, kaip mikrokosmo, samprata. Pasak šios sampratos, vienintelė tikroji realybė yra visa apimantis dvasinis absoliutas (Brahmanas), kuris yra pasireiškęs pasaulyu, o kartu yra ir virš jo, t. y. turi transcendentinę savo būtį. Ši samprata sudaro būčiai skirtos, t. y. ontologinės, Vydūno filosofijos dalies pagrindą. Iš tos sampratos, tarsi iš šaknies išaugo visos kitos vydūniškosios filosofijos problematikos kamienas ir šakų vainikas. Tą kamieną ir vainiką iš esmės sudaro kultūros problematika – pagrindinė, originalioji, Vydūno filosofijos dalis.

#### Kultūros prigimtis

Dėmesys kultūros problematikai yra tas momentas, kuris Vydūno filosofiją sieja ne tik su Rytų, bet ir su Vakarų filosofine tradicija (Renesanso humanizmu, naujųjų amžių racionalizmu, klasikine vokiečių filosofija, vėlyvųjų vokiečių romantikų, taip pat su kai kuriomis XIX a. pab.–XX a. pr. kultūros koncepcijomis) bei su jo laiko ir krašto aktualijomis, t. y. su istoriškai apibrėžta kultūrine situacija. Toji kultūrinė situacija, ypač tautinės kultūros ugdymo poreikiai, kėlė tokius klausimus, į kuriuos mąstytojui daugiausia reikėjo atsakyti pačiam. Į šiuos klausimus siekusi atsakyti vydūniškoji kultūros koncepcija buvo kur kas originalesnė negu jo pateikta būties samprata, kaip jau minėta, be reikšmingesnių modifikacijų perimta iš vedantos. Kitaip tariant, realios kultūrinės aktualijos, į kurias atsižvelgiant buvo kuriami ir teoriniai kultūros sampratos pagrindai, lėmė tos sampratos savarankiškumą bei originalumą labiausiai mąstytoją veikusio klasikinio vedantizmo atžvilgiu. Tačiau, kaip sakyta, vedantiškoji būties samprata Vydūnui vis dėlto buvo metodologinė išeities pozicija sprendžiant ir kultūros problemas. Tokia vedantiškoji išeities pozicija savo ruožtu Vydūno kultūros koncepciją darė savitą ir originalią kitų žymesnių lietuviškųjų

kultūros koncepcijų (A. Jakšto, S. Šalkauskio, A. Maceinos ir kt.) atžvilgiu. Šios iš esmės gvildeno tas pačias kultūros realijas, tačiau kilo iš kitų ontologinių prielaidų, daugiausia tomistinių ar neotomistinių.

Nuo tiesioginio, labiausiai ontologizuoto žmogaus ir būties santykio prie kultūros problematikos Vydūnas eina per tarpines, irgi ontologinių statusą turinčias, grandis – religiją, pasaulio evoliuciją bei jų santykį. Nors, kaip matysime vėliau, religija (tikyba) Vydūno filosofijoje ir nėra tiesiogiai laikoma kultūros dalimi, tačiau ji tampa tuo tašku, nuo kurio kultūra prasideda ir ta aukščiausia gaire, į kurią orientuotas visas grįžtamasis, evoliucinis kultūros procesas.

Pro vedantizmo filosofijos prizmę žvelgiančiam Vydūnui kultūra yra būtina, t. y. ontologiškai sąlygota, kosminės visumos evoliucijos dalis. Jos raidos pradžią mąstytojas sieja su žmoniškumo sferos atsiradimu toje evoliucijoje. Žmoniškumu visumos evoliucija, anot Vydūno, jau yra pasiekusi grynosios dvasios lygį, kuriame tarsi atbunda absoliuto savimone, pasireiškianti žmogaus dvasingumu, jo individualia savimone, tampančia vienu iš sąmoningųjų pasaulio raidos veiksmų. „Vienas tujų veiksmų, – rašo Vydūnas, – yra žmogus, ne kaipo pavidalas, bet kaip dvasiška galia. Kuomet joji pradeda pasaulyje veikti, yra tarsi tarpas tarp erdvinių ir laikinių pasaulio veiksmų ir jo pamatinio – jo priežasties pildytas. Savęs žinojimas stojos. Jis yra artimas susitikimas su pasaulio Priežastimi.“<sup>2</sup> Su žmogaus, kaip dvasinės esybės, prabudimu prasideda aktyvus, sąmoningas „sapnuotosios daugybės“ įveikimas bei kryptingas grįžimas į „suvoktąją vienybę“, t. y. procesas, kurį galima palyginti su hėgeliškosios triados sintezės stadija. Žmogus, Vydūno aiškinimu, yra pagrindinis tos stadijos veikėjas, aktyvus, kūrybiškas, nors ir ne absoliučiai, bet labai reikšminga dalimi savarankiškas čia kylančių užduočių sprendėjas. „Žmogaus sumanumu pasaulio sąmoningumas tiktai tęsia savo kūrimo darbą“, – teigia mąstytojas.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> Vedanta – viena iš devynių senosios indų filosofijos sistemų. Ji susiformavo viduramžiais šventųjų Vedų knygų bei jas komentavusių Upanišadų ir religinės filosofinės poemos „Bhagavadgitos“ idėjų pagrindu (V. B.).

<sup>2</sup> Vydūnas. Evoliucija ir tikyba // Lietuvos žinios, 1912, liepos 28 d.

<sup>3</sup> Vydūnas. Raštai, t. 1, Vilnius, 1990, p. 455.

Kultūros srityje, Vydūno aiškinimu, telpa toji žmogaus veikla, kuria realizuojamos būtent dvasinės jo potencijos, jo žmogiškoji esmė. „Ką žmonės daro, yra labai įvairios svarbos, – rašo mąstytojas. – Jeigu jų veiksmu reiškiasi žmoniškumas, tenka kalbėti apie kultūrą.“<sup>4</sup> Pati kultūra gimstanti ne iš reikalo patenkinti grynai materialines gyvenimo reikmes („mitimas, apsitaisymas, namai, butas ir t. t.“), nes ne tų reikmių patenkinimas yra tikrasis žmogaus siekimų, jo egzistencijos tikslas. Nors tų reikmių „žmonės akstinami veikti“, bet iš jų „vienų jokių būdu negalėtų išbūjoti, ką tektų vadinti žmoniškumo apraiška“<sup>5</sup>, kartu ir kultūra. Tokių gamtiškai sąlygotų „veikimo akstinimų“ turinčios visos gyvos būtybės, ir jeigu juos laikytume kultūros kūrimo varikliu, aiškina Vydūnas, tai tektų kalbėti, jog ir visi augalai bei gyvūnai kuria savo kultūrą. Dvasingumą pabrėždamas kaip lemiamą kultūros raidos veiksnį, mąstytojas samprotauja kaip ir tie kultūros problemas nagrinėję tiek ankstesnieji, tiek šiuolaikinės filosofijos atstovai, kurie vienintele reikšminga žmogaus kultūrinės raidos sritimi laikė tikrai sąmonės sąlygojamą dvasinės veiklos sritį, o materialinės veiklos reikšmę kultūros procesui laikė šalutiniu dalyku.

Jau pačią kultūros kūrimo pradžią Vydūnas sieja su žmogaus dvasios išsiveržimu iš gamtiškųjų sferų, su jos savarankiškumo bei kūrybiškumo pasireiškimu. Tačiau tarp to, kas gamtoje vyksta tarsi savaime, t. y. be vidinių akstinių, ir to, ką sąmoningai daro žmogus, Vydūno aiškinimu, nėra neperžengiamos prarajos. Ikižmogiškosios gamtos pasaulio evoliucija yra „didžiojo sąmoningumo“, t. y. absoliuto, kūrybos darbas, kuris žmogiškąją veiklą tęsiamas toliau. „Bet nereikėtų žmogų išskirti iš gamtos veikimo, – rašo mąstytojas. – Žmogaus darbas taip pat yra tęsinys to, ką didysis sąmoningumas gamtoje padaro (...). Tam kūrimui nieko nereikia klausimai, kaip „atsikliudyti nuo gamtos“, arba kaip „padauginti sąryšius su ja.“ „Visa tai tėra išdava žmoniškos veiklos gyvenimo srityse.“<sup>6</sup>

<sup>4</sup> Vydūnas. Raštai, t. 1, Vilnius, 1990, p. 453.

<sup>5</sup> Vydūnas. Raštai, t. 1, Vilnius, 1990, p. 454.

<sup>6</sup> Vydūnas. Raštai, t. 1, Vilnius, 1990, p. 454–455.

Iš indų šaltinių (daugiausia iš vedantos) kilęs Vydūno panenteizmas šioje vietoje labai artimai susisieja su mąstytojo studijuoto ir labai vertinto žymiojo vokiečių švietėjo J. G. Herderio racionalizmu, kuris Dievą pripažino vienintele protinga gamtos ir istorijos priežastimi, traktavo ją kaip dėsningą pasaulio reiškinių ir daiktų vienovės pasireiškimą, kaip išmintį, kuri valdo Visatą, racionaliai suderina visų jos sudedamųjų dalių veikimą. Kultūra, anot J. G. Herderio, neištumia žmogaus iš gamtos, o yra aukščiausioji, baigiamoji jos raidos grandis. Tos raidos tikslas – žmoniškumas. „Ištirti humaniškumo dvasią – štai tikrasis žmogiškosios filosofijos uždavinys“, – teigė J. G. Herderis<sup>7</sup>. Vydūnui kultūros raida, būdama „didžiojo sąmoningumo“ darbo tęsinys, palyginti su gamtos vyksmu, kartu yra kokybiškai nauja to darbo pakopa, kurios esminis tikslas – žmoniškumo, kaip grynai dvasinio prado, raiška, įsitvirtinimas pasaulyje ir laisvės to pasaulio atžvilgiu įgijimas. Kultūra – tai tas procesas, kuriame, kaip jau minėta, žmogaus dvasia veikia kaip savarankiška kūrybiška galia, reikšmingai įsijungianti į pasaulio evoliuciją, ją esmingai veikianti ir turinti ją užbaigti. Paties mąstytojo žodžiais tariant, „kultūra yra žmoniškumo prado išsigalėjimas mums žinomame pasaulyje.“<sup>8</sup> Kaip tik aiškiai „numanau, kad žmogaus veikimas, vis tiek, ką jis padarytų, pagrinde siekia didesnės žmoniškumo reikšmės gyvenimui. Kultūros kūrimu žmoniškumo veiksnys nori būti didybė pasaulyje, tarsi visai sąmoningai stengtųsi jam suteikti žmoniškumo požymį.“<sup>9</sup> Žmogaus kuriamos kultūros vertybės Vydūnui, panašiai kaip ir S. Šalkauskiui<sup>10</sup>, „yra žmogiškosios dvasios objektyvacija.“ Toji objektyvacija akivaizdžiausiai pasireiškianti žmogui santykiaujant su aplinka, „kuri savaip veikia žmogų ir sužadina atitinkamą atoveiksmį.“<sup>11</sup>

<sup>7</sup> Гердер И. Г. Идеи к философии истории человечества, М., 1977, с. 111.

<sup>8</sup> Vydūnas. Raštai, t. 3, Vilnius, 1922, p. 322.

<sup>9</sup> Vydūnas. Raštai, t. 1, Vilnius, 1990, p. 455.

<sup>10</sup> Sverdiolas A. Kultūros filosofija Lietuvoje, Vilnius, 1983, p. 67.

<sup>11</sup> Vydūnas. Raštai, t. 1, Vilnius, 1990, p. 455.

Geografinę ir socialinę aplinką („gamtą, pasaulį su jo daiktais, su jo gyvenimu ir su kitais žmonėmis“) Vydūnas laiko vienu iš svarbių kultūros savitumą įvairiuose arealuose lemiančių veiksmų. „Po skirtingomis padangėmis ir sąlygomis žmoniškumas tegali įvairiai apsireikšti, – teigia mastytojas. – Ir būtų tikras apsirikimas, vertinant paviršutiniškai vieną kultūrą kitos kultūros reiškiniais.“<sup>12</sup> Tačiau Vydūno požiūriu žmogui, kaip dvasinei esybei, svarbi yra ne tik išorinė aplinka, ne tik geografinės ir socialinės sąlygos, bet ir vidinė aplinka, t. y. gamtiškosios jame pačiame veikiančios sferos. Mastytojo žodžiais tariant, žmogaus „asmuo su jo kūno gyvumu, toliau žmogaus asmenybė su jos jausmingumu ir proto veikimu yra žmoniško veiksmo ne vien veikimo jėga, bet kartu jo ir sritis, arba (...) jo „geografinė provinca.“<sup>13</sup> Tad žmogus nuolat veikia, jo dvasinei esmei sąveikaujant su šia dvejopa – išorine ir vidine – aplinka. Būtent toje sąveikoje žmogiškoji dvasia ir objektyvuojasi, įsikūnija iš tos sąveikos atsirandančiose vertybėse, kurios ir yra kultūros vertybės.

Tačiau ir tos abejopos „geografinės provincijos“ Vydūnui nėra vienintelės sritys, kuriose formuojasi žmogiškoji kultūra ir kurios nulemia jos lygį. Be išorinę ir vidinę aplinką apimančios veiklos, anot mastytojo, „yra žinoma dar kita žmogaus veikla. Ji nesikreipia nei į erdvinę, nei į vidutinę aplinką, bet stačiai į pačią savo esmę, į patį sąmonumą, (...) į aukščiausią pasaulio dalyką, būtent į žmoniškumą.“<sup>14</sup> Tai esanti gelminė dvasinė veikla, kurios tikslas – stiprinti patį žmoniškumo fenomeną, daryti jį kuo aktyvesnį, kuo labiau užvaldantį asmenybę, kuri galėtų tinkamai tobulinti pasaulį. Kitaip tariant, svarbiausia leisti suvežti tam, kas turi būti objektyvuojama kultūros produktais, – pačiai žmogaus dvasiai. Vydūno teigimu, tasai paties žmogaus pastangomis pasiekiamas žmoniškumo esmės „įsigalėjimas reiškia ypatingai aukštą kultūrą“<sup>15</sup>, yra pagrindinis viso kultūros proceso

orientyras bei svarbiausias jos vertingumo kriterijus, nes kuo laisvesne ir galingesne dvasia pasižymi kultūrą kuriantis subjektas, tuo ji labiau prisipildo tos dvasios ir yra vertingesnė.

Pabrėždamas žmogaus dvasios kūrybiškumo, jos savarankiškumo svarbą kultūros kūrime, Vydūnas kartu pažymi, kad tas savarankiškumas bei kūrybiškumas gali pasireikšti tikrai individualizuota forma. Kultūra, mastytojo aiškinimu, iš esmės tada ir teprasidedanti, kai evoliucijos raidoje prabundanti žmogiškoji savimonė, arba individualioji – „ašainė“ – sąmonė, kuri būtent ir yra pirmasis ir vienas iš pačių ryškiausių grynojo dvasingumo požymių. „Kultūros kūrimas gali būti aiškiai suprantamas tikrai iš ašainės sąmonės veikimo“, – akcentuoja mastytojas.<sup>16</sup> Ne aplinkos „akstinimas“, o individualiosios sąmonės aktyvumas sudaro vidujinį žmogaus, kaip dvasinės esybės, veikimo būtinumą. Tas vidujinis būtinumas žmogui yra tiesiog ontologinė duotybė, kurios dar neturi kitos gamtiškosios būtybės, t. y. jis dar nefunkcionuoja žemesniosiose gamtos sferose. Todėl išskirtinis visų kultūros produktų bruožas, anot Vydūno, esąs juose įkūnytas juos kūrusiųjų žmonių sąmonės individualumas. „Tik žmogaus veikimu atsispindi ir vienetiškumo sąmonė. Visa, kas įskaitoma į kultūrą, tuo pasižymi“, – teigia mastytojas.<sup>17</sup>

Individualumas kultūros procese Vydūnui iš esmės yra kūrybiškumo ekvivalentas ir vienas iš jos vertingumo kriterijų. Pagal tai, koku mastu žmogus sugeba aktualizuoti savo dvasios potencialas, kaip jas panaudoja savo prigimties ir pasaulio sutaurinimui, galima spręsti apie jo kultūros lygį, jos kūrybiškumo laipsnį bei originalumą. Todėl kultūros kūrimas, Vydūno aiškinimu, ne kieno nors privilegija, o kiekvieno žmogiškąją savimonę turinčio individo gyvenimiškojo veikimo išraiška. „Kiekvienas žmogus kuria kultūrą, nors labai įvairių jėgų sukaupimu ir įvairiu pasisekimu“, – akcentuoja mastytojas.<sup>18</sup> Tikrai esminė to kūrimo sąlyga –

<sup>12</sup> Vydūnas. Raštai, t. 1, Vilnius, 1990, p. 456.

<sup>13</sup> Vydūnas. Raštai, t. 1, Vilnius, 1990, p. 456.

<sup>14</sup> Vydūnas. Raštai, t. 1, Vilnius, 1990, p. 457.

<sup>15</sup> Vydūnas. Raštai, t. 1, Vilnius, 1990, p. 457.

<sup>16</sup> Vydūnas. Raštai, t. 1, Vilnius, 1990, p. 454.

<sup>17</sup> Vydūnas. Raštai, t. 1, Vilnius, 1990, p. 454.

<sup>18</sup> Vydūnas. Raštai, t. 1, Vilnius, 1990, p. 455.

individualios sąmonės arba savimonės dvasinė aktualizacija.

Žmogaus raiškoje įkūnytą individualumą akcentuodamas kaip esminį kultūrinės kūrybos požymį, Vydūnas taikliai užčiuopė specifinį kultūros vertybių bruožą, aiškiai išskiriantį tas vertybes iš nekultūrinės veiklos, iš abstraktaus darbo produktų, neturinčių jas gaminusiojo subjekto (žmogaus, tautos ir pan.) asmenybiškumo savybių. Kurdamas kultūros vertybes, žmogus pirmiausia išreiškia savo individualybę, savo asmenybines žmogiškąsias savybes, o kartu kuria. tobulina save. t. y. pats yra tos kūrybos subjektas. Būtent individualumas, žmogiškųjų asmenybinių savybių aktualizavimas yra esminis žmogaus kultūrinės raiškos bruožas. Mat, Vydūnui žmogaus esmė yra metafizinė absoliutinės dvasios apraiška, save išreiškianti bei aktualizuojanti, besilaisvinanti iš „pasaulio vergovės“. Toji aktualizacija, Vydūno aiškinimu, ir realizuojasi kultūrinėje veikloje – vienoje iš aukščiausių dvasinės evoliucijos pakopų.

#### Kultūra ir religija

Toks daugiausia indų filosofine tradicija pagrįstas vydūniškasis kultūros proceso traktavimas susietas su religija. Nors religija, Vydūno aiškinimu, tiesiogiai ir neįeina į kultūrą, bet vis dėlto „viena tėra sielos kultūros sąlyga“<sup>19</sup>, nes „be tikybos žmoniškumo pradas neįgyja aukštesnės galios gyvenimui teiktis. (...) Gyvojoje žmogaus tikyboje glūdo galimumas visam žemiškam gyvenimui bręsti ir tobulėti.“<sup>20</sup>

Religija Vydūnui yra kultūros raidos išeities taškas ir galutinis punktas. Pati toji raida, kaip minėta, telpa į materialaus pasaulio evoliuciją, reiškiančią jo nuolatinį dvasingėjimą. Lietuvišku *tikybos* terminu nusakomą religiją (tiksliau būtų sakyti – religinį išgyvenimą) mąstytojas traktuoja ne kaip konfesinį išpažinimą, o supranta tipiškai indiškąją prasme – kaip transcendentinę žmoniškumo esmės būseną, kuria jau esąs visiškai paneigiamas empirinis pasaulis, t. y. kai toji esmė susilieja su absoliutu. Tikyba, Vydūno apibūdinimu, jau „nėra žmoniškumo apraiška,

bet žmogaus vidujinis būvis, ašainės sąmonės santykis su pagrindiniu sąmoningumu.“<sup>21</sup> Iš esmės tas santykis, t. y. individualios dvasinės žmogaus esmės susilieėjimas su absoliutine dvasia, yra tas pats, kas jogų transas, *samadhi*, ar budistų *nirvana*. Tai būseną, kuri sutampa su dvasinio žmogaus prado siekiamu išsivadavimu – pagrindiniu jo žemiškosios egzistencijos tikslu.

Žmoguje, kaip mikrokosme, atsispindinti ne tik susiformavusi visumos struktūra, bet ir pats kosminės evoliucijos procesas, praeinamos visos to proceso pakopos. Paties Vydūno žodžiais tariant, „kūrybos vyksmas, kuris didžioje visatoje atsitinka, tokiu būdu žmoguje lyg sumažintai, bet visai reikšmingai kartojasi.“<sup>22</sup> Žmoguje atsispindi ir tai, kas esamajame pasaulinės evoliucijos cikle dar visuotiniu mastu neįvyko, bet neišvengiamai turės įvykti – viso ko sugrįžimas į dvasinę pradžią, į pasaulio Priežastį. Individualus tikybinis transas – mikrokosminė reiškinių pasaulio evoliucijos užbaiga. Būtent tokia „tikybine būseną“ užsibaigsiąs ir didysis kosminės evoliucijos ciklas – pasauliu pasireiškusioji sąmonė visuotinai susiliesianti su laiko ir erdvės matavimų nebeturinčiu absoliutu.

Įvykus didžiajam „išsivadavimo stebuklui“, tikrajam „tikybiniam aktui“ (tiek individualybės, tiek kosminės visuotinės lygiu), nebesą prasmės kalbėti ne tik apie reiškinių pasaulį, bet ir apie jo žiedą – kultūrą. Būtent šia prasme religija Vydūnui nėra kultūros dalis, neįeina į ją kaip struktūrinis jos elementas, o yra jau virš jos. Mąstytojo teigimu, „tikybos mokslai nieko darbo neturi su pasauliu. Jie vien tik rodo žmogui kelią, kad galėtų pakilti į tokią padėtį, kurioj būtų galima pasiekti pačiąją Aukštybę.“<sup>23</sup> Taigi, nors griežtai to neakcentavo, Vydūnas, panašiai kaip katalikiškieji lietuvių filosofai A. Jakštas, o ypač S. Šalkauskis<sup>24</sup>, religiją ir kultūrą santykiškai atriboja vieną nuo kitos, pirmajai palikdamas transcendentinę, t. y. gryną dvasinę, visumos sferą, antrąją talpindamas materijos reiškinių sferoje, bet irgi tik toje

<sup>19</sup> Vydūnas. Raštai, t. 1, Vilnius, 1990, p. 507.

<sup>22</sup> Vydūnas. Raštai, t. 1, Vilnius, 1990, p. 507.

<sup>23</sup> Vydūnas. Raštai, t. 1, Vilnius, 1990, p. 282.

<sup>24</sup> Sverdiolas A. Kultūros filosofija Lietuvoje, Vilnius, 1983, p. 23–25.

<sup>19</sup> Vydūnas. Raštai, t. 1, Vilnius, 1990, p. 283.

<sup>20</sup> Vydūnas. Raštai, t. 1, Vilnius, 1990, p. 509.

jos dalyje, kur jau reiškiasi žmogus. Vydūno filosofijoje tas atribojimas yra labai negriežtas, ir jo santykiškumas, manytume, yra gerokai didesnis negu A. Jakšto „mažoji kūrejo“ koncepcijoje ar S. Šalkauskio žmogaus veiklos kosmogoninio prasmingumo sampratoje. Pasak šių sampratų, Dievas tarsi paveda žmogui toliau tęsti kūrimo darbą, o pats to kūrimu atžvilgiu lieka pasyvus. Vydūnui Dievas iš pasaulio niekada nepasitraukia: pats tame pasaulyje būdamas įsikūnijęs, pats visur ir visada veikia ir tęsia kūrybos darbą. Krikščionybėje, anot Vydūno, „iš lengvo vis reikšmingėja Dievo buvimas toli nuo viso gyvenimo, jo transcendenca (...). Šitaip apie Dievą manyti galėjo skatinti jau Biblijos Mozės žodžiai apie pasaulio įkūrimą. Čia kaip tik pasakyta, kad Dievas, sukūręs pasaulį, atsitraukęs nuo jo, jį sau palikęs. Toli esąs Dievas negalėjo būti patiriamas, ir tikintieji, kaip jie save vadino, tegalėjo jį numanyti žodžiuose“. Mąstytojo įsitikinimu, patys krikščionys nesuvokė Dievo imanentiškumo prasmės, kurią galima atrasti ir ne vienoje Šventojo rašto vietoje. Kad žmogus „gyvena Dievuje ir jį galėtų patirti savo esmėje, tat retai tepamanyta, nors tūli išminties žodžiai (pačioje Biblijoje – V. B.) apie tai kalba“, – aiškina Vydūnas.<sup>25</sup>

Vydūniškasis kultūros proceso, kaip visumos evoliucijos dalies, supratimas būtų artimesnis minėtus lietuvių katalikiškuosius filosofus veikusio rusų filosofo V. Solovjovo žmogaus veiklos interpretacijai, pagal kurią toji veikla ištirpstanti religijoje.<sup>26</sup> Vydūnui visa žmogiškoji veikla kosminio vyksmo procese irgi turi religinio reikšimosi prasmę, nes, kaip jau matėme, yra ryškiai orientuota į „išsivadavimo stebuklą“ – susiliejamą su absoliutu. Tačiau, kaip teigia tyrinėtojai, V. Solovjovas „savarankiškos kultūros sferos iš religijos stichijos neišskyrė“<sup>27</sup>, o Vydūnas, kaip matėme, tokią kultūros sferą, nors ir negriežtai, bet pakankamai aiškiai išskyrė ir atribojo nuo

grynai dieviškos veiklos, t. y. nuo tos visumos evoliucijos dalies, iki kurios dar nėra žmoniškumo fenomeno. Kaip tik žmogiškoji veikla, Vydūno aiškinimu, ir yra toji sfera, kurioje ir tegali reikštis kultūra.

Religijos ir kultūros atribojimo santykiškumą Vydūno filosofijoje pirmiausia nulemia panenteistinis būties sampratos pobūdis: visa visuma yra dvasinė (dieviška), dieviškas yra ir tos visumos kūrybos vyksmas – evoliucija, visos jos pakopos, tarp jų ir žmogiškoji, yra dieviško veikimo sferos. Tad ir žmogaus veikla – dieviškosios veiklos dalis. Tas sąlygiškumas dar labiau akcentuojamas tuo, kad pats žmogus traktuojamas kaip dvasinė esybė, absoliuto kibirkštis, potencialiai turinti dieviškąją galią. Tačiau, kita vertus, žmogus (tiek kaip individas, tiek kaip apibendrintas visos žmonijos simbolis) savyje talpina ne tik dvasios galybę, bet ir visą materialaus pasaulio sunkybę, yra tos sunkybės surakintas ir pavergtas. Tuo tarpu pats absoliutas, kurio dalis yra tapusi pasauliu, to pasaulio atžvilgiu yra laisvas. Žmogus ir visa žmonija tą laisvę turi savo pastangomis įsigyti. Tos laisvės siekdamas, žmogus pats tampa kūrybos veiksmu ir jėga. O laisvės siekimas – tai nuolatinis dvasinio prado stiprinimas, įgalinimas jam įsivyrėti ne tik pačiame žmoguje, bet ir pasaulyje. Į dvasios sferas žmogus ne tik pats veržiasi, bet ir veda visą pasaulį – tokia esanti, anot Vydūno, ontologiškai nulemta jo misija. Mąstytojo įsitikinimu, šitaip reiktų interpretuoti ir krikščioniškąją Kristaus atliktą dieviškojo atpirkimo misiją. Kultūra, Vydūno aiškinimu, formuojasi iš žmogaus, kaip dvasinės esybės, santykio su materialiu ikižmogiškuoju pasauliu, iš pastangų tą pasaulį sužmoginti, labiau sudvasinti.

„Gyvąją tikybą“ laikydamas pagrindine tikrosios kultūros sąlyga, savo epochos religinį gyvenimą Vydūnas apibūdino kaip suformalėjusį ir sustabarėjusį ir ne tik kaip nepadedantį kultūrai, o dargi jai kenkiantį. Kadangi iš esmės esą nebesiorientuojama į „gyvąją tikybą“, tradicinės išorinės bet kurios religijos praktikuojamos apeigos, visa religinių vaizdinių ar religinių pagrindų pasaulį aiškinančių idėjų sistema netenka prasmės, nes neprisideda prie pasaulio evoliucijos, o kartu prie kultūros pažangos.

Dabarties pasaulyje susidariusi religinė situacija žmogaus ir

<sup>25</sup> Vydūnas. Raštai, t. 3, Vilnius, 1992, p. 397.

<sup>26</sup> Plečkaitis R., Šliogeris A. Vladimiro Solovjovo įtaka Stasio Šalkauskio pasaulėžiūrai ikifriburaginiu laikotarpiu // Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, serija A, Vilnius, 1973, t. 4 (45), p. 34.

<sup>27</sup> Šliogeris A. Vladimiras Solovjovas ir idealistinė filosofija Lietuvoje (Filosof. m. kand. disertacija), Vilniaus universitetas, 1973, p. 171.

visos žmonijos tikrajam dvasiniam šviesėjimui, kartu ir kultūrai ypač žalingai atsiliepianti, nes būtent religijos, paskendusios savo dogmose ir prietaruose, nebeteko gyvo ryšio su dvasine būties esme. „Bet „sudarkytos tikybos“ vedamas, jis (gyvenimas – V. B.) rieda žemyn į visokias nesąmones, į prietarus ir įstumia žmones į vargsną, į kančias, į žuvimą. Tai gana aiškiai įrodo esamasis mūsų laikas. Nepaisant „įvairių tikybų“ ir daugybės šventnamių, jis yra mirštančių tikybų amžius“, – apibūdindamas savo gyvento laiko religinę situaciją, rašė Vydūnas.<sup>28</sup> Toksai šios situacijos apibūdinimas yra visiškai analogiškas tam, kokį buvo pateikę induizmo reformatoriai, kaip ir Vydūnas, vylęsi atnaujinta religine pasaulėžiūra įveikiant tikybinių nuosmukį, o su juo – ir pasaulį apėmusią dvasinės kultūros krizę.

Religija, Vydūno požiūriu, yra tarsi gelminis kultūros variklis, josios vyksmo katalizatorius bei prasmingumo orientyras. Todėl ir kultūros raida mąstytojo kultūrologinėje koncepcijoje yra glaudžiai siejama su religinės sąmonės reiškimosi ypatumais žmonijos istorijoje.

Kaip jau minėta, kultūra Vydūnui iš esmės yra vieningas procesas, kuriame įvairiomis formomis objektyvinasi žmogaus dvasia. Tame procese, mąstytojo aiškinimu, išsikristalizuoja dvejopi kultūros sferai priskirtini reiškiniai. Vienokio pobūdžio reiškiniai susiformuoja tada, kai žmogaus dvasia įvaldo ir pertvarko pasaulį ar bent į jį įauga, jame įsikuria. Tie reiškiniai, mąstytojo žodžiais tariant, yra „visa tai, ką žmonės padirba, kaip veikia žmonės, vis tiek kokio kultūros laipsnio jie būtų.“ Iš esmės tai yra materialinės kultūros, arba civilizacijos, reiškiniai, kurių visumą Vydūnas apibūdina kaip daiktų kultūrą.<sup>29</sup> Kitokio pobūdžio kultūros reiškiniais mąstytojas laiko tuos, kuriuos „neginčijamai vertiname kaip tiesioginius žmoniškumo pažymius“. Tai – mokslas, menas ir dora.<sup>30</sup> Kiekvienas iš jų sudaro specifinę žmoniškumo raiškos formą

ir sferą. Mokslu dvasia reiškiasi kaip pažinimo, tiesos ieškojimo forma, menu – kaip grožio įkūnijimo galimybė, dora – kaip gėrio pavidalu. Kartu Vydūnas pažymi, jog šios iš „žmoniškumo veikimo kilusios“, t. y. žmoniškumo esmės raiškos formos, paties žmogaus atžvilgiu yra tarsi „objektyvios vertybės“, kaip ir visi kiti jį supančio pasaulio dalykai, tol, kol jos tampa jo vidine savastimi, dvasingumo raiškos galimybėmis. Netapusios atskiromis individų žmoniškumo reiškimosi formomis, jos kartu iš esmės jo nepaliečia ir yra jo atžvilgiu tik išoriniai, pasyviai egzistuojantys kultūros atributai. Jų tikroji, aktyvioji kultūrinė vertė išryškėjanti tada, kai jos iš „objektyviųjų vertybių“ tampa tikrai „asmenybės vertybėmis“, kurios „turinčios būt žmogaus norimos, kurioms kurti kiekvienas turįs skirti savo jėgas.“<sup>31</sup> Kitais mąstytojo žodžiais tariant, „yra berods mokslas, menas ir dora jau žmoniškumo reiškiniai, kaip jie pakyla iš atskiro žmogaus asmenybės“<sup>32</sup>, kuri yra pati savęs reiškimosi, kartu ir kultūros kūrimo subjektas.

Tokios giliai interiorizuotos ir subjekto suaktyvintos bei išvystytos objektyviosios kultūros vertybės „sudaro vidurinę kultūrą“, kuri „pirmutiniausia siektina.“<sup>33</sup> To siekimo prasmė esanti ne ta, kad visuomenėje funkcionuojančios mokslo, meno ir dorovės vertybės būtų tik įsigyjamoms, išmokstamos, pasilaikomos ir tik vartotojiškai naudojamos, o ta, kad jomis žmogaus aktyvių pastangų dėka galėtų reikštis aukštesnis žmoniškumas, kad tuo žmoniškumu jos pasipildytų ir darytųsi veiksmingesnės žmonių santykiuose, socialinėje raidoje. Žmogus, anot Vydūno, privalęs ne tik palaikyti esamą lygį, bet ir „didinti žmoniškumo reikšmę gyvenimui *arba*, kitaip sakant, kelti kultūros turtų vertingumą“, t. y. stiprinti jų dvasinį potencialą ir taip prisidėti prie kultūros pažangos, prie kūrybiško jos pratęsimo.<sup>34</sup> Aktyviame žmoniškumo esmės santykiyje su suobjektyvinta kultūra susiformuojanti vidinė kultūra esanti pakopa į dar aukštesnę –

<sup>28</sup> Vydūnas. Raštai, t. 1, Vilnius, 1990, p. 508.

<sup>29</sup> Vydūnas. Raštai, t. 1, Vilnius, 1990, p. 547.

<sup>30</sup> Vydūnas. Raštai, t. 1, Vilnius, 1990, p. 547.

<sup>31</sup> Vydūnas. Raštai, t. 1, Vilnius, 1990, p. 547.

<sup>32</sup> Vydūnas. Raštai, t. 1, Vilnius, 1990, p. 268.

<sup>33</sup> Vydūnas. Raštai, t. 1, Vilnius, 1990, p. 457.

<sup>34</sup> Vydūnas. Raštai, t. 1, Vilnius, 1990, p. 458.

esmės – kultūrą, kurią reikėtų suprasti kaip visišką dvasios laisvę ir įsigalėjimą bei vyravimą bet kurioje žmogaus gyvenimo sferoje, kaip individualios, „ašainės“ sąmonės gebėjimą bet kada įsiliesti į dvasinę visumą. Po jos jau turėtų sekti „tikiybinė būseną“, kai pasaulyje vyksta gyvenimas tampa visiškai nebeaktualus. Esmės kultūros įsigalėjimą Vydūnas traktuoja kaip paties žmogaus atliekamą sielos kultūros ugdymą.

Reziumuojant vydūniškąją kultūros esmės sampratą, galima pasakyti, jog toje sampratoje labiausiai akcentuojami du momentai: pasaulio sužmoginimas, dvasinio potencialo vaidmens stiprinimas jo evoliucijoje ir paties žmogaus dvasinis tobulėjimas, kuris, beje, ir esąs pirmutinė ir tikroji pasaulio kultūrinimo prielaida. Apie tai mastytojas rašė: „Numanyta, kad kultūros kūrimas yra tęsimas gyvenimo kūrimo. Todėl du dalyku žmogui turi rūpėti, būtent savo esmę nešti į gyvenimą ir ją jam gyvinti ir stiprinti. O abu vyksta kartu, jeigu daromu kuo-nuosirdžiau. Ir abejaip aiškėja kultūra.“<sup>35</sup> Taigi kultūrai Vydūnas suteikia ne socialinį, o ontologinį statusą. Jos subjektas – aktyviai veikianti individuali žmogaus dvasia, o visuomenė, socialinis gyvenimas traktuojami daugiau kaip išorinės aplinkos veiksniai, kuriuos toji dvasia turinti vesti į „tobulesnį esimą“. Žinoma, tų išorinių veiksmų yra veikama ir pati dvasia, bet ne tasai veikimas yra pagrindinė jos aktyvumą skatinanti jėga. Ja Vydūnas laiko „pagrindinį sąmoningumą“, t. y. absoliutą, kurio dalelė yra ašainė sąmonė, arba individuali žmoniškumo esmė.

#### Kultūros raida

Kaip į žmogaus dvasios objektyvinimo kelią materialiam pasaulyje Vydūnas žiūri ir į kultūros raidą, į įvairias jos apraiškas. Tą raidą mastytojas aiškina iš esmės hėgelizmo dvasia – kaip kryptingą, nors gana prieštaringą ir dramatišką iš vienos dvasinės pradžios kilusios, bet vėliau į įvairias rūšis bei individus išsiskaidžiusios žmonijos konsolidavimosi procesą, grįžimą į iškentėtą ir suvoktą dvasinę vienybę. Teleologiškai nubrėžta kultūros vyksmo kryptis esąs

<sup>35</sup> Vydūnas. Raštai, t. 1, Vilnius, 1990, p. 458.

„žmoniškumo prado įsigalėjimas mums žinomame pasaulyje.“ „Ir kuo daugiau čia žmoniškumo, kuo daugiau jis čia reiškia, tuo pilniau žmonijos vienybė pasiekta. Tuo pradų ši vienybė yra pagrinduota. O jam pilnai atsilukštinus, ji yra įvykusį“,—taip Vydūnas nusako kultūros raidos tikslą.<sup>36</sup>

Pradinėse reikšimosi stadijose „žmonės gyveno atskiromis asmenybėmis šalia vienas kito“, t. y. nejautė savo kilmės vieningumo, vieni kitų atžvilgiu reiškė daugiau priešiško negu palankumo.<sup>37</sup> Tačiau įvairiomis formomis besireiškias žmoniškumo pradai dirbo žmones vis labiau suburiantį, vienijantį darbą. Tasai pradai kaip tik ir objektyvindavosi tame, kas tapo kultūros vertybėmis – materialiosioms reikmėms patenkinti skirtuose daiktuose ir įrankiuose, protavimo reiškiniuose, iš kurių formavosi mokslas, jį patį (žmogiškumo pradą) tiesiogiai atspindinčiuose meno kūriniuose ar žmonių tarpusavio santykiuose, iš kurių susidarė dorovė. Tos žmogiškumo apraiškos buvusios tol silpnos, kol žmonės menkai tesantykiavo vieni su kitais. „Kultūra pradžioje yra (...) atskiros žmogaus dalykas“, – aiškina Vydūnas.<sup>38</sup>

Ilgainiui iš pasaulio reiškiniuose besiobjektyvinančios dvasios gimstanti kultūra pamažu plinta ir gilėja – jos židiniais palaipsniui tampa šeimos, giminės, o galiausiai – tautos. Tautos kultūra (iš esmės ir pačią tautą) formuojančiais veiksniais Vydūnas laiko atskiros asmenybės dvasinio prado stiprumą (jis yra pirmiausias ir svarbiausias), giminės kraują, kuris „verčias žmones veikti panašiu būdu“ ir „aplinkumą bei laiko sąlygas“, kurios traktuojamos kaip kosminių jėgų pasireiškimas. Tiems faktoriams veikiant, išaugančios kultūros, „kuriose žmonės yra sutelkti krūvon ir gyvena tarp kitų kaip salutės jūrų bangose, nuolat pasidarančiose ir išsiardančiose.“<sup>39</sup> Įvairūs žinomi (Egipto, Mesopotamijos, Rytų Azijos, indų, persų, graikų, romėnų) ir mažiau žinomi kultūros židiniai dėl savitumo ir uždarmo labai skyrėsi vieni nuo kitų, tarp jų beveik nebuvo

<sup>36</sup> Vydūnas. Raštai, t. 3, Vilnius, 1992, p. 322.

<sup>37</sup> Vydūnas. Raštai, t. 3, Vilnius, 1992, p. 322.

<sup>38</sup> Vydūnas. Raštai, t. 3, Vilnius, 1992, p. 323.

<sup>39</sup> Vydūnas. Raštai, t. 3, Vilnius, 1992, p. 323.

tarpusavio sąveikos. Tačiau kaip ir pakankamai sustiprėjęs atskiro žmogaus dvasinis pradas, taip ir tam tikrą išsivystymo laipsnį pasiekusi kiekviena kultūra yra linkę plisti, veikti tai, kas yra greta ar dar toliau. „Kiekviena kultūra, pasiekusi tikrą klestėjimo gyvumą, plūsta per savo šalies ribas, jeigu jos nėra neperžengiamos. Todėl ir patenka įvairios tautos po kultūra tos tautos, kuri daugiau rūpinasi jos augimu.“<sup>40</sup> Tai esąs dėsningas ir neišvengiamas reiškinys. Nuo nepageidaujamos kultūrinės ekspansijos apsiginti nėra kito kelio kaip stiprinti savo tautos kultūrą, didinti josios žmogiškąją vertę.

Įtraukiant „vienos kultūros gyvumą į didesnę žmonijos dalį“, patraukiamoji kultūra suklestėdavo arba žūdavo – priklausomai nuo įtraukiančios kultūros pobūdžio, kuris gali būti reiškiantis ne tik dvasinį kilimą, bet ir žudantis, nuodingas. Kaip gana pozityvios, daugeliui tautų augti padėjusios kultūrinės ekspansijos pavyzdžius Vydūnas pateikia senovės graikų, romėnų bei krikščionybės pagrindu susiformavusių kultūrų plitimą<sup>41</sup>.

Didelis lūžis kultūros raidoje, mąstytojo aiškinimu, įvykęs naujaisiais amžiais, kai „žmonės pradėjo su didesniu atsidėjimu santykiuoti su pasaulio turiniu jusnių keliu“, kai „toku būdu kuriamas mūsų laikų mokslas.“<sup>42</sup> Po to lūžio tolesnę kultūros raidą mąstytojas apibūdina kaip prieštaringą ir dramatišką, tačiau nelaiko jos nuodėminga ir amoralia. Tos eigos dėsningumas esąs tas, kad jos metu žmogaus dvasia labiausiai suaktyvinusi tas jo materialios prigimties sferas, kurios geriausiai leidusios pažinti, įvaldyti ir pertvarkyti pasaulį, padaryti jį patogesnę ir dvasiniam žmoniškumo pradui geriau reikštis – jusles ir ypač protą. Pasaulio, kaip ir savo materialios prigimties įsisavinimas ir įvaldymas, mąstytojo teigimu, esąs būtinas ontologiškai nulemtas dvasinės evoliucijos etapas. Per kelis pastaruosius šimtmečius vykusio žmoniškumo prado ekspansijos į išorinį pasaulį esmę Vydūnas taip nusakė: „Žmoniškasis pradas santykiuoja su tuo, ką jam jusnys praneša apie pasaulio turinį. Iš jusnių pranešimo jis dirba savaip to turinio

<sup>40</sup> Vydūnas. Raštai, t. 3, Vilnius, 1992, p. 324.

<sup>41</sup> Vydūnas. Raštai, t. 3, Vilnius, 1992, p. 324.

<sup>42</sup> Vydūnas. Raštai, t. 3, Vilnius, 1992, p. 324.

atspindinius, vaizdus (...). Šitie vaizdeliai, vadinami mintimis, yra jėgų branduoliai, kurie spindi į aplinkumą. Jie tuo verčiami iš minčių gyvenimo srities į ūpų ir pagaliau į kūno gyvenimo sritį ir čia virsta daiktu arba veikimu.“<sup>43</sup>

Gamtos jėgas įvaldyti ir panaudoti siekiančio mokslo pagrindu susikūrusią kultūrą mąstytojas apibūdina kaip technikos kultūrą, o toji jos dalis, kuri susijusi su paties žmogaus galių vystymu, įvardijama kaip intelekto kultūra. Pastaroji augusi „labai nuostabiu greitumu iš 18-šimtmečio per 19 – lig mūsų laikų.“ Tai esą suprantama ir dėsninga, nes būtent taip pasireiškusioje kultūroje „pati žmogaus jėga yra veikimui sukilusi. Ir nuolatai ji nešasi į šį gyvenimą daiktais ir veiksmai.“<sup>44</sup> Technikos ir intelekto kultūra apėmusi visą pasaulį, patraukusi visą žmoniją, ja ne tik naudojasi, jos pagalba ne tik lengvinamas gyvenimas, bet ji atlieka ir didelį žmogaus ugdymo darbą, nes „prusina žmogų, teikia žmogui mokslą, augina jo intelektą“, be kurio išvystymo ir suaktyvinimo tiesiog neįmanoma ja pačia naudotis.<sup>45</sup> Tame žmogaus intelekto galių aktyvinime Vydūnas mato vieną iš pozityviųjų su dvasine žmogaus bei visumos evoliucija susijusių šios kultūros momentų. Kitą pozityvųjį jos momentą mąstytojas įžvelgia tame, kad ji, nors vienu – daiktingumo – aspektu integruoja visą žmoniją, įgalina akivaizdžiai suvokti savo pačios vienybę, ekonominę bei kitokią materialinę įvairių jos dalių savitarpio priklausomybę. „Visas pasaulis tapo didžiu ūkiu, – pažymi Vydūnas. – Ir visa žmonija šio ūkio darbininku ir savininku. Ir vėl tokiu būdu žmonija vienyta“<sup>46</sup>, (išretinta – V.B.). Žmonijos ūkinės veiklos raida, ekonominių dėsningumų reikšmingai nulemta mokslinė-techninė pažanga, visuomeninių formacijų kaita Vydūnui, kaip matome, yra ne tiek socialinės žmonijos raidos rezultatai, o daugiau žmoniškumo formą įgavusios dvasios objektyvinimasis, josios evoliucijos, sutampančios su kultūros raida, pasireiškimo formos.

<sup>43</sup> Vydūnas. Raštai, t. 3, Vilnius, 1992, p. 325.

<sup>44</sup> Vydūnas. Raštai, t. 3, Vilnius, 1992, p. 325.

<sup>45</sup> Vydūnas. Raštai, t. 3, Vilnius, 1992, p. 325.

<sup>46</sup> Vydūnas. Raštai, t. 3, Vilnius, 1992, p. 326.

Toji pati dvasios evoliucija, o ne socialiniai pertvarkymai, Vydūno įsitikinimu, įveiksianti ir tai, ką techninė ir intelekto kultūra atnešusi žmonijai negatyvaus. Beje, tie negatyvūs padariniai vėlgi traktuojami ne kaip socialinių įtampų rezultatas, o kaip pačio žmoniškumo objektyvinimosi pasaulyje netolygumo padarinys. Negatyvūs naujosios kultūros reiškiniai, Vydūno įsitikinimu, kyla iš to, kad evoliucijos raidoje pernelyg hipertrofavosi žmoniškumo prado orientacija į daiktingumą, į vis didesnę to prado susitapatinimą su išaugusiu intelektu, kurio sfera dar tebeprisiklauso materijos pasauliui ir kuris pats turėtų būti valdomas dvasinio prado. Dabar esą atvirkščiai – dvasinis pradas patekęs intelekto valdžion. Dėl tos hipertrofijos gyvenime sumenkėjanti pati žmoniškumo galia ir reikšmė, susvetimėja žmonių santykiai, paaštrėja tarp jų visokio pobūdžio prieštaravimai. Būtent tasai dvasios „pasimetimas“, šalto intelekto stiprinama materialistinė orientacija atvedusi žmoniją į kataklizminę situaciją, sukėlusį netgi pasaulinį karą. Paties Vydūno žodžiais nupiešta toji situacija atrodo taip: „Žmonės, darbuodamiesi vien mintimis, todėl daug menkliau atjaučia sąryšius su viens kitu. Intelekto kultūros žmonės veikia daug tikslingiau, bet ir mažiau atsižvelgdami į kitus ir apskritai į aplinkumą. Jie yra šalti, beširdžiai, kuo – daugiau jie toje kultūroje dalyvauja. Iš intelekto ir technikos kultūros todėl ir gimė didysis karas (Pirmasis pasaulinis – V. B.). Žmoniją vienijanti kultūra kartu pasidarė josios ir skaldytoja. (...) protavimas nieko nemato, kas šalia ir viršum jo tikslų randasi.“<sup>47</sup>

Naujųjų laikų kultūros pasiekimai, josios scientistinis patosas, Vydūno įsitikinimu, dar nėra tikrieji kultūros laimėjimai, nes padėjusi įvaldyti materialų pasaulį bei smarkiai integravusi žmoniją, „materialinė kultūra, visa civilizacija pačiam žmogui nėra nieko suteikusi. Žmogus yra pasilikęs tarsi žiaurus, žalias, sumenkęs, nėra ingijęs širdies bei sielos kultūros“<sup>48</sup> (kursyvas mano – V. B.). Kadangi, teigia Vydūnas, „kultūra nėra kultūriniai

įtaisymai“, o „aukštesnis ir galingesnis žmogaus dvasios stovis“<sup>49</sup>, civilizacija šiuo požiūriu ne tik nereišianti pažengimo priekin, bet ir, palyginus su senovės kultūra, rodanti nemažą nuosmukį, žyminti didelių dvasinių praradimų. Senovėje buvusi menkutė materialinė kultūra, mažiau išvystytas žmogaus intelektas, bet tasai žmogus betarpiškiau ir aiškiau jautęs ryšį su dvasine visuma, savo paties dvasinį gyvumą, turėjęs skvarbesnę intuiciją. Tai išreiškęs stipresnis senovės žmogaus religingumas: „Senovėje tikyba ir kultūra buvo kaip žiedas ir vaisius (...). Kada tikyba daugiau reiškė, žmonių esmė galėjo gyviau klestėti.“<sup>50</sup>

Toks kultūrinės naujųjų laikų situacijos vertinimas bei senovės kultūros dvasingumo iškėlimas Vydūno filosofijoje yra daug kuo analogiškas S. Šalkauskio ir A. Maceinos pateiktiems vertinimams, pagal kuriuos naujųjų laikų kultūroje buvęs paneigtas viduramžiais vyravęs teocentrizmo principas, išryškėjęs „žmogaus atsipalaidavimas nuo gyvenimo centro“, „asmenybės atitrūkimas nuo šaknų“ ir pan.<sup>51</sup> Tiksliai Vydūno orientavimasis į senovę neatsiribojo orientavimuisi į viduramžius – senovė jam reiškė ir ikikrikščioniškąją senovės pasaulį, visus žinomus ir nežinomus kultūros židinius bei religijas, tarp kurių garbingą vietą mąstytojas skyrė senovės aisčių (baltų) kultūrai bei tikėjimams. Šiuo požiūriu Vydūno orientacija yra artimesnė induizmo reformatorių orientacijai į senąją vėdiškojo laikotarpio kultūrą.

Pažymėtina, kad Vydūnas į praeitį žvelgė ne vardan jos restauravimo ir išaukštinimo naujųjų laikų kultūros nenaudai, o vardan naujo josios buvusių pasiekimų įprasminimo, atsižvelgiant į tai, ką pozityvaus davė intelekto kultūra, kurią mąstytojas piešia ne vien niūriomis spalvomis. Vydūno žodžiais tariant, „yra regima, kad šiandien labiau sunku būtų senovės takais (...) vaikščioti. Žmogus šiandien kitoks, negu tuokart, ir gyvenimo santykiai yra kitokie.“<sup>52</sup> Konstatuodamas negatyvius techninės ir intelekto kultūros

<sup>47</sup> Vydūnas. Raštai, t. 3, Vilnius, 1992, p. 326.

<sup>48</sup> Vydūnas. Poetas ir kultūra // Vairas, 1914, nr. 4, p. 2.

<sup>49</sup> Vydūnas. Kultūra // Lietuvos žinios, 1909, birželio 6, p. 6.

<sup>50</sup> Vydūnas. Senovė ir mes // Naujoji Romuva, 1934, nr. 207/208, p. 917–918.

<sup>51</sup> Sverdiolas A. Kultūros filosofija Lietuvoje. Vilnius, 1983, p. 108, 118.

<sup>52</sup> Vydūnas. Evoliucija ir tikyba // Lietuvos žinios, 1912, liepos 26.

padarinius, Vydūnas kartu pasisako prieš josios nuvertinimą, prieš jos pozityvaus vaidmens žmonijos raidoje neigimą: „Kad iš intelekto kultūros ir išeina žmonių priešingumai, vis dėlto tai dar nereiškia, kad ji nėra niekam tikusi. Tik ji neturi būti vadovaujančioji galia. Žmogus turi ja naudotis, bet pats turi išauginti dar kitą kultūrą.“<sup>53</sup> Technikos ir intelekto kultūrą mąstytojas traktuoja kaip vieną iš dėsningai praeitinių etapų į tą kitą kultūrą, kuri, nors ir daug kuo susisieja su senąja kultūra, kartu būsianti ir kokybiškai nauja: be senovės prietarų, be konfrontacijos tarp mokslo ir tikėjimo, tarp asmenybės ir visuomenės. „Dvasinė žmogaus ir viso gyvenimo vertybė pradės vėl žmonių akyse šviesėti. Dora, menas ir mokslas apreikš daugiau dvasios“, – rašė Vydūnas.<sup>54</sup> „Naujojo laiko siekinys turėtų būti žmoniškumo kultūra, – pabrėžė mąstytojas. – (...). Vienybė įvyksta, kad žmoniškasis pradas daugiau reiškia, kad kiekvienas žmogus, kiekviena tauta savo ypatingumu kuo aiškiau atspindina žmoniškumą.“<sup>55</sup> Tokios žmoniškumo kultūros kontūrus mąstytojas regėjo netolimoje žmonijos ateityje ir tuo regėjimu išsakė savo optimistinę požiūrį į žmonijos misiją visumos evoliucijoje, tikėjimą kūrybinėmis žmogaus galiomis, tuo tikėjimu išreikšdamas gana griežtą opoziciją špengleriškajam pesimizmui.

Vacys Bagdonavičius

<sup>53</sup> Vydūnas. Raštai, t. 3, Vilnius, 1992, p. 327.

<sup>54</sup> Vydūnas. Mano kalbos Kaune // Darbymetis, 1922, nr. 5, p. 52.

<sup>55</sup> Vydūnas. Raštai, t. 3, Vilnius, 1992, p. 327–328.